

İç Savaş Dönemi Suriye Dış Politikası: Asimetrik Güç Dengesi

“
Suriye rejimi ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed, “pasif bir aktör” ve “Suriye halkını katleden bir diktatör” olma imajının ötesinde konumlandırılmadığı gibi, yer yer “Suriye’nin başarısız bir devlet olduğu” gerçeğinden ötürü de görmezden geliniyor. Hâlbuki 8. yılını tamamlamaya yaklaşan iç savaşın analizi bütünsel bir yaklaşımı -hem devlet hem de sistem düzeyinde- gerekli kılmaktadır.

”
Enes Ayaşlı

Sakarya Üniversitesi
Araştırma Görevlisi

Suriye iç savaşı hakkındaki ulusal ve uluslararası literatürü güvenlik ekseninde üçüncü tarafların dış politikaları ve Suriye’ye yönelik stratejileri ile yerel grupların dinamikleri üzerine kaleme alınan köşe yazıları, analizler ve makaleler oluşturuyor. Bu yazıların yapısal dizaynında Suriye rejimi ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed, “pasif bir aktör” ve “Suriye halkını katleden bir diktatör” olma imajının ötesinde konumlandırılmadığı gibi, yer yer “Suriye’nin başarısız bir devlet olduğu” gerçeğinden ötürü de görmezden geliniyor. Hâlbuki 8. yılını tamamlamaya yaklaşan iç savaşın analizi bütünsel bir yaklaşımı -hem devlet hem de sistem düzeyinde- gerekli kılmaktadır. Savaşın gidişatı ve sonucu arasında inşa edilecek nedensellik bağları da yalnızca dış aktörlerin Suriye’ye yönelik stratejileri ve bunların sonuçları arasında değil, aynı za-

manda Suriye rejiminin dış politika yapım süreçleri ve Beşar Esed’in Cumhurbaşkanlığı koltuğunu koruması arasında da inşa edilmelidir. Binlerce sivilin ölümünden sorumlu olan Esed, 2019 yılında halen daha devlet başkanlığı koltuğunda ve kimi çevrelerce “savaş

sonrası senaryoların ya da demokratik geçiş sürecinin değişmez bir aktörü” olarak görülüyor. Esed’in güce tutunmasını açıklamak, yalnızca dış ülkelerin ekonomik, askeri ya da siyasi desteğinin varlığı üzerinden değil, aynı zamanda bahsi geçen desteğin re-

jimin uluslararası ilişkilerinde ne tür bir denge fırsatı sunduğu, dolayısıyla da rejimin dış politika yapım süreci üzerinden yapılmalıdır.

Hafız Esed’in ölümünün ardından Cumhurbaşkanlığı koltuğuna geçen

Beşar Esed yereldeki reformlara ivme kazandırırken, kendisine karşı konumlanabilecek elitlerin çıkarlarını ve bu elitlerin kurduğu yapıyı tehdit etmemeye özen gösteriyor, kısa vadeli değişim senaryoları üzerinden maliyet-fayda analizi yapıyordu. Dış politikada

Baas milliyetçiliğinin etkisinin kırılması patronaj ilişkilerini dağıtacak ve Esed'in pozisyonunu tehlikeye sokacağından, Esed, yavaş gelişmeci (incremental) bir yaklaşım benimsedi. Rant peşinde koşan siyasiler ve rejim destekçisi burjuvaziye kapsayan bir ahbap-çavuş kapitalizminin uygulandığı Suriye'de Esed, istikrarlı bir tablo oluşturarak özel yatırımları çekme ve başta İsrail olmak üzere eski düşmanlıkları normalleştirme yönünde adımlar attı. Esed, her ne kadar ABD karşısında bir manevra kabiliyetine sahip olmasa da kurduğu ittifaklar ile Suriye üzerindeki baskıları azaltma çabası içinde olmuştur. Sistem düzeyinde bir yaklaşım ile merkez ülkeler arasındaki yatay ilişkiler ve bu ilişkilerin inşa ettiği dengeden fayda devşirmeye çalışarak, İsrail ve ABD'ye karşı kendi çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Avrupa Birliği ile olan ilişkileri öncelleyen bu yaklaşım, ABD'den kaynaklı tehditlerin çevrelenmesini, aynı zamanda Irak ile ilişkilerin de iyileşmesini beraberinde getirmiştir. 2000'lerin başındaki bu süreç analizi, Esed dış politikasının, büyük devletler arasındaki ilişkileri okuyan ve bu ilişkilerden kazanım elde etmeye çalışarak bölgesel güç dengesi oluşturan faydacı bir yaklaşım ile inşa edildiğini göstermektedir.

Esed'in iç savaş öncesi süreçte oluşturduğu bu imaj, Dera'da başlayan ve ülkenin farklı yerlerine sıçrayan ayaklanmalara karşı yumuşak bir tavır takınılabileceği algısını yaratmıştır. Başta Türkiye olmak üzere birçok ülke Esed rejiminin halkın taleplerine demokratik yöntemlerle cevap vermesinin önemini vurgulamıştır. Ancak

ayaklanmaların güç kullanılarak bastırılmaya başlanması, 8 yılı durdurmaya yaklaşan bir iç savaşı ve büyük çoğunluğundan rejimin sorumlu olduğu yüz binlerce ölümü beraberinde getirmiştir. Halkına ateş açan bir liderin bu kadar uzun süre devlet başkanı olarak kalması ve geçiş sürecinin "Esed'le birlikte" olacağı son süreçte sıkça vurgulanması analiz edilmesi gereken hususlardır. Bu noktada geleneksel açıklamaların ötesine geçerek, rejimin dış politika yapımının bu süreçteki etkisini incelemek önem arz ediyor.

Suriye-İran ikili ilişkileri analizin ilk ayağını teşkil ediyor. İran'dan Suriye'ye yapılan petrol sevkiyatı, üretim seviyesi iç savaş öncesine

kıyasla yüzde beş seviyelerine gerileyen Suriye için altın değeri taşıyordu. Suriye Ticaret Bankası ile İran İhracat Kalkınma Bankası arasında açılan krediler ile 2015'ten bu yana 5,5 milyar doların Suriye'ye aktarıldığı biliniyor. Bununla birlikte nükleer anlaşma sonrası İran'ın artan askeri harcamalarından Suriye de faydalandı. Sevk edilen askeri ekipmanlar ve Suriye'ye giden İran destekli savaşçılar, rejimin muhalif gruplar karşısında mağlup olmamasının en önemli sebeplerinden birini teşkil ediyor. Kimi kaynaklar İran'ın Suriye için yıllık 15 milyar dolarlık harcama yaptığını belirtiyor. Buna karşılık İran'ın Suriye'de askeri üs kurma, silah üretim tesisi inşası ve Lübnan'da Hizbullah'a uzanan bir etki

alanı yaratmasının önü açıldı. İran menşeli şirketlerin Suriye'ye girişlerinde sağlanan kolaylıklar da Suriye'nin desteğe karşılık sunduğu imkânlar arasında yer alıyor.

İran'ın finansal ve askeri desteğinin yanında, Rusya'nın diplomatik ve hava desteği rejimin sürekliliğinde kilit rol oynuyor. Rusya, Çin ile birlikte 2011'den bu yana toplam 6 kez BMGK kararlarını veto ederken, kendi başına diğer 6 tasarımı da veto ederek, Suriye'ye manevra alanı ve hareket serbestisi kazandırdı. Ayrıca Libya'ya yapılan müdahalenin doğurduğu karmaşık sonuca atıfta bulunarak, Suriye'ye yönelik askeri bir müdahalenin önüne geçti. Temelleri 2012 yılında atılan Cenevre sürecinin destek-

çilerinden biri olan Rusya, Suriye'nin güvenlik mimarisini inşa etme noktasında stratejik adımlar atmıştır. Cenevre'yi tümleyici olarak Astana sürecini başlatmış, Türkiye ve İran ile yeni dinamikler oluşturmuştur. Astana çerçevesinde çatışmasızlık bölgeleri oluşturulmasına rağmen, rejime verdiği hava desteği ile bu bölgelerin sırayla rejim tarafından ele geçirilmesini sağlayan Rusya, "böl ve ele geçir" taktiğiyle rejimin hakimiyet bölgesini genişletmiştir. Rusya, 2013 yılında 340 milyar dolar civarında askeri mühimmat desteği yaptığı Suriye'ye 2014 itibarıyla resmi sevkiyatı çok aza indirse de askeri birliklerini bölgeye konuşlandırmış ve sunduğu hava desteği ile rejimin muhaliflere karşı üstün gelmesine

yol açmıştır. Bu noktada Türkiye'nin sınırlarını korumak amacıyla terör örgütü PYD ve IŞİD'e karşı başlattığı Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı hareketlerinde Türkiye'ye karşı denge unsuru oluşturmuş, rejimin çıkarlarının korunması için diplomatik çaba harcamaktan kaçınmamıştır. 2018'in ortasına gelindiğinde İsrail sınırındaki Dera vilayetine yönelik operasyon başlatılmış, İran destekli milis güçlerin yardımıyla rejim bölgeyi ele geçirmiştir. İsrail ve İran arasındaki gerginliği tırmandırma potansiyeline sahip bu süreçte Suriye, Rusya'nın bölgede idareyi ele almasına izin vermiş, böylece İran'a karşı İsrail'i Rusya ile dengelemiştir. Öte yandan, Suriye ve Rusya arasında imzalanan ikili anlaşmalar ile Hımeymim Üssü'ndeki Rus askeri varlığı resmiyete dökülmüş ve bölgede Rusya'ya tam yetki tanınmıştır. Beşar Esed, Suriye krizini bölgedeki askeri varlığını teminat altına almak ve uluslararası anlamda gücünü yeniden ispatlamak için kullanan Rusya'ya, Suriye'yi bir sıçrama tahtası olarak kullanma fırsatı sunmuştur.

“
Kendi kontrolünde olmayan bölgelere girişi yasaklama durumunda herhangi bir yaptırımla karşılaşmayacağını bilen Esed, diğer bölgelerdeki insanların rejim bölgelerine göç etmesine ve halkın yönetime mecbur kılınmasına neden olmuştur.

Rusya ve İran'ın desteğinden fayda devşiren Suriye rejimi dış yardımları da manipüle ederek, ülke içerisindeki göreceli üstünlüğünü pekiştirmiştir. Esed yönetimi insani yardımların sivillere ulaştırılmasını engellemekle kalmamış, yardımların çoğu zaman yalnızca kendi kontrolündeki bölgelere dağıtılmasını sağlamıştır. Kendi kontrolünde olmayan bölgelere girişi yasaklama durumunda herhangi bir yaptırımla karşılaşmayacağını bilen Esed, diğer bölgelerdeki insanların rejim bölgelerine göç etmesine ve halkın yönetime mecbur kılınmasına neden olmuştur. Rejim bu süreçte Birleşmiş Milletler'in (BM) net bir kırmızı çizgiye sahip olmamasından dolayı kıtlığı bir savaş silahı olarak kullanmıştır. BM'nin bu süreçte Esed ve ailesi ile ilişkilendirilen birçok kurum ve kuruluşa yardım aktardığı, yararlanıcılar arasında ABD ve AB tarafından yaptırım uygulananların da bulunduğu belirtilmiştir. Yardımlar noktasında rejimin arka kalesi olarak görülen Suriye Arap Kızılıay, başta BM olmak üzere tüm yardım kuruluşlarının onay ve gözetim yetkisini elinde bulunduruyor. Ürdün'den yapılacak 67 sıfır noktası yardım dağıtımı başvurusunun yalnızca 3'ünün onay alması, rejim aleyhinde yazılan raporlara bağlanıyor. BM'nin etkisiz yapısından faydalanan Esed rejimi,

2016 Suriye Stratejik Müdahale Planı belgesini istediği gibi revize etmiş; içerisindeki "kuşatma altında" ibarelerini değiştirmiştir. Yine BM çalışanlarını sıkı bir gözetime tabi tutan ve kimi çalışanları alıkoyan rejim, BM tarafından alenen eleştirilmemesi sebebiyle bu tutumunu sürdürmeye devam etmektedir. BM'nin Suriye'ye yaptırım uygulayamaması, BM ve Esed karşıtı ülkeler arasındaki dikey ilişki ağının etkisiz olması, BM'nin rejimin BM yardımlarını tümünden engelleme gücünden çekinmesi gibi sebepler rejimin dış yardımları bir dış politika aracı olarak kullanmasının önünü açmıştır.

“
Kendi halkının yaşadığı bölgelere kimyasal silahla dahi saldıran bir liderin halen daha nasıl makamını koruduğu sorusuna yalnızca “dış güçlerin desteği” demek, süreci eksik değerlendirmemize yol açabilir.
 ”

Şam yönetiminin Rusya ve İran'ın iç savaşta etkisi yanında pasif kaldığı aşikârdır. Yine Suriye Arap

Ordusu'nun nitel ve nicel anlamda zayıflığı göz önünde bulundurulursa, rejimin muhaliflerin kontrolündeki bölgeleri ele geçirmesi tamamen dış desteğin bir sonucudur. Ancak Beşar Esed'in iç savaş öncesi dönemde izlediği dış politika anlayışı incelenirse, halihazırda izlediği politikayı nasıl inşa ettiği daha net gözler önüne serilmektedir. Kendi halkının yaşadığı bölgelere kimyasal silahla dahi saldıran bir liderin halen daha nasıl makamını koruduğu sorusuna yalnızca “dış güçlerin desteği” demek, süreci eksik değerlendirmemize yol açabilir. Esed rejimi, Rusya ve İran'ın desteğiyle ülke içerisinde asimetric güç dengesi kurmaya çalışırken kendine nefes almak için alan yaratmış, bu süreçte uluslararası arenada bekle-gör stratejisi izlemiş ve aleyhtar ülkelerin olası Suriye planlarının bertaraf edilmesinde sırtını Rusya ve Çin'e yaslamıştır. Yeri geldiğinde BM başta olmak üzere kimi uluslararası kuruluşlara karşı “havuç ve sopa” yaklaşımını benimsemiş; bu kurumların faaliyetlerinde normatif ve ampirik politikalar arasında uyumsuzluklar yaratmış; bunu yaparken de “devlet egemenliği” kavramının ardına sığınmıştır. İç savaş öncesi dönemde geleneksel güç dengesi paradig-

masını benimseyen Esed, iç savaşla birlikte Suriye içerisindeki ulus altı örgütlere karşı dış müttefiklerinin yardımına başvurmuş ve asimetrik bir dengeleme politikası izlemiştir. Öte yandan, Esed'e karşı örgütlerin de (ÖSO vb.) ABD, Katar, Türkiye ve Kuveyt gibi ülkelerin desteğini alarak, kendi yönetimine karşı bir asimetrik dengeleme yapmaya çalıştığı da söylenebilir. Ancak Esed'in ülke içerisinde izlediği asimetrik dengeleme politikasına ek olarak, Rusya ve Çin'in diğer büyük devletlerle kurduğu sistemik dengeden fayda devşirmesi ve uluslararası arenada savaş suçlarının üstünü örtmesi, rejime gerekli yaşama enerjisini sunmuştur. Halihazırda dış politikada bir aktör olarak ayağı yere basmayan Esed, bahsi geçen dış politika stratejisi ile kendine uluslararası arenada bir yer açma gayretindedir. Bu da failin (agent) yeniden inşa edildiğini; faillik (agency) inşasının da görece pasif ancak faydacı bir dış politika üzerine kurulduğunu göstermektedir. İlerleyen süreç, Esed'in fail olarak nasıl konumla-

nacağını ve etki kapasitesini daha net gösterecektir.

“

Esed, arkasındaki desteği yalnızca askeri değil aynı zamanda diplomatik bir kazanıma dönüştürmüş, meşruiyetini ve faillliğini yeniden inşa etme sürecine girmiş ve elde ettiği manevra alanlarında izlediği insanlık dışı politikalarla kendi suçlarının üzerini örtmüştür.

”

Esed'in varlığını sürdürmesindeki diğer dayanak noktaları ise, “temel kamu hizmetlerinin sağlanmasında hükümetin mutlak kontrolü; nüfus kaydından gayrimenkul alım-satım işlemlerine kadar birçok idari işlemin hükümet kontrolündeki

ofisler tarafından yürütülmesi; kökenleri Fransız manda dönemine kadar uzatılabilecek olan “sadakat rejimi” inşası ve belli bölgelerde Esed'e yönelik sarsılmaz destek” olarak sıralanabilir. İç politikadaki bu faktörleri de göz önünde bulundurarak daha bütünsel bir yaklaşım geliştirebiliriz, iç savaş sonrası senaryolar hakkında daha temelli açıklamalar getirebiliriz. Ancak analiz şunu göstermektedir ki; “savaş suçlusuz” sayılabilecek olan Beşar Esed, arkasındaki desteği yalnızca askeri değil aynı zamanda diplomatik bir kazanıma dönüştürmüş, meşruiyetini ve faillliğini yeniden inşa etme sürecine girmiş ve elde ettiği manevra alanlarında izlediği insanlık dışı politikalarla kendi suçlarının üzerini örtmüştür. Sonuç olarak; Şam yönetiminin dış politikası, Esed'in devlet başkanlığını korumasındaki en temel etkenlerden biridir.